

VLADIMÍR JŮVA

VÝVOJ ČESKOSLOVENSKÉ SOCIALISTICKÉ PEDAGOGIKY

Po osvobození v roce 1945 začíná nová etapa ve vývoji československé pedagogiky ve shodě s historickými přeměnami Československa na socialistický stát. Budování socialistické společnosti vyžaduje nejen základní strukturální přeměny hospodářské, politické a kulturní, ale i kvalitativně novou výchovu mládeže i dospělých — výchovu komunistickou. Úspěchy socialistické výstavby by nebyly myslitelné bez uskutečnění této nové výchovy socialistických občanů, bez vytvoření odpovídající sítě výchovně vzdělávacích zařízení a bez nebyvalého rozvoje socialistické pedagogiky jako vědy, která na základě komplexního rozboru výchovného procesu poskytuje teoretická východiska výchovné praxi ve všech oblastech života naší společnosti.

Nový obsah a nová struktura výchovy

Často se setkáváme s otázkou, v čem vlastně tkví specifičnost komunistické výchovy jako kvalitativně nového výchovného modelu adekvátního socialistické společnosti. Tuto otázku si kladli v uplynulých letech političtí představitelé, kladla si ji pedagogická veřejnost a kladli si ji i pracovníci hromadných sdělovacích prostředků a dalších institucí a organizací. *Komunistická výchova* je historicky nový model výchovy všestranně rozvinuté osobnosti jako angažovaného občana socialistické společnosti, který se všemi svými silami uvědoměle podílí na jejím budování i na její obraně. Tato výchova stojí na ideologických východiscích marxismu-leninismu, integruje všeobecné a odborné vzdělání jedince s jeho výchovou světonázorovou, morální a politickou a usiluje o stálé sepětí rozvoje osobnosti se životem společnosti, s jejími potřebami a perspektivami. Základní ideové postoje, charakterizující tuto výchovu, tvoří dialekticko-materialistický světový názor, socialistické vlastenectví a proletářský internacionalismus, socialistický humanismus a komunistický vztah k práci jako tvůrkyni všech hodnot materiálních i kulturních.

K uskutečnění této náročné výchovy bylo zapotřebí od základů *přestavět strukturu výchovně vzdělávacích institucí* a naplnit jejich činnost novým obsahem za využití nových prostředků, nových forem i nových metod

výchovné práce. Idea základní školské reformy narůstala dlouho, ale jejímu řešení stála v cestě nepřekročitelná bariéra třídní společnosti a antagonistických zájmů jednotlivých tříd a sociálních skupin. Tak se stalo, že školský systém, vytvořený v druhé polovině 19. století, přetrval s malými obměnami až do roku 1945. V předmnichovské republice sice probíhala široká diskuse o školské reformě, zvláště o jednotném nižším středním školství, avšak k provedení základní školské reformy nikdy nedošlo.

Snahy o *demokratizaci školy* a o *jednotný školský systém* se stávají opět aktuální po porážce fašismu. Probíhá ostrý politický boj o charakter školy, který byl jen jedním ze symptomů zápasu o charakter poválečné republiky. Tento boj se rozhodl teprve únorovým vítězstvím ve prospěch jednotné socialistické školy. Školské zákony z let 1948, 1953 a 1960 jsou jen určitými formami konkretizace nového typu socialistického vzdělávacího systému. V nich postupně vykrytalizovala podoba výchovné vzdělávací soustavy socialistické společnosti, která umožňuje veškeré populaci komplexní rozvoj od předškolního věku a v níž je zajištěna návaznost jednotlivých stupňů i koordinace jednotlivých vzdělávacích institucí.

Školský zákon z roku 1948 zavádí ve shodě se staršími integračními tendencemi jednotnou základní devítiletou školu (ZDŠ) pro veškerou mládež, na kterou pak navazovalo čtyřleté gymnázium. Při koncepci tohoto gymnázia usilovali autoři reformy o optimální syntézu reálně technického a humanitního zřetele, a tak v učebním plánu byly vedle matematiky, fyziky, chemie a biologie v dostatečné míře zastoupeny také jazyky, historie i uměleckovýchovné předměty.

Reforma z roku 1953 si položila vysoký cíl — zajistit v krátké době pro většinu mládeže úplné jedenáctileté střední vzdělání. Prakticky ovšem většina mládeže navštěvovala jenom osmiletou střední školu; pro vysoké školy a pro některá povolání připravovala jedenáctiletá střední škola. Redukce látky byla provedena na úkor pracovního vyučování a humanitních a estetickovýchovných předmětů. Protí cyklickým osnovám učební látky se vyzvedaly osnovy lineární, redukoval se rozsah učiva, snížila se úroveň přípravy pro vysokou školu. Rostoucí kritika tohoto stavu vedle k nové reformě.

Obecnou koncepci výchovy a vzdělání v Československu ustálil *školský zákon z roku 1960*. Tento zákon rozlišuje:

- předškolní výchovu (v jeslích a na mateřské škole);
- základní vzdělání (na základní devítileté škole, jejíž součástí je školní družina a klub);
- střední a vyšší vzdělání: učňovské školy a odborná učiliště; odborné školy (2–3leté), střední odborné školy (4leté) a střední všeobecně vzdělávací školy (SVVŠ — 3leté), které mají větev humanitní a technickou; v roce 1968 byla střední všeobecně vzdělávací škola rozšířena na čtyřletou a vrátilo se jí označení gymnázium;
- vysokoškolské vzdělání čtyř až šestileté (upravené zákonem z roku 1966).

Uplynulých třicet let zaznamenalo rozvoj výchovně vzdělávací soustavy, jaký není znám v celé naší historii. Vedle sítě základních a středních škol se nebývalou měrou rozrostla síť škol vysokých, odborných i učňovských, podstatně se zvýšil počet mateřských škol, rozvinuly se školní družiny, kluby, nejrůznější typy domovů mládeže i dalších mimoškolských výchov-

ných institucí. Jestliže v roce 1936 bylo na 13 vysokých školách v Československu 23 tisíc studentů, pak v roce 1974 studovalo na 37 vysokých školách o 105 fakultách již 136 tisíc posluchačů, tj. téměř šestinásobek. Zvláště významnou skutečností je, že se do jednotné pedagogické fronty postupně začlenily i společenské organizace, kulturní instituce a hromadné sdělovací prostředky, takže se podařilo vytvořit jednotnou soustavu výchovného působení socialistického státu na občany všech věkových kategorií.

Tak jako ve všech ostatních oblastech našeho života, tak i v oblasti výchovy a vzdělání byla v uplynulém údobí inspirátorkou a organizátorkou všeho pedagogického snažení *Komunistická strana Československa*. Klement Gottwald již za předmnichovské republiky v roce 1931 požaduje plnou demokratizaci vzdělání, překonání buržoazního dvoukolejného výchovného systému a uskutečnění jednotné školy pro veškerou mládež. IX. sjezd KSČ v roce 1949 vytyčil požadavek výchovy nové socialisticky angažované inteligence, prohloubení ideově politické výchovy všech občanů a rozpracování nové koncepce vzdělání, které by odpovídalo současnému rozvoji vědy a techniky a náročným úkolům budování socialistické společnosti. Jednotlivé sjezdy KSČ a zvláště jednotlivá usnesení ÚV KSČ k pedagogické problematice krok za krokem formulovaly klíčové úkoly, jejichž splnění vytvářelo základní předpoklady pro hlubokou a trvalou přestavbu naší výchovné koncepce a naší výchovně vzdělávací soustavy.

Rozvoj pedagogických oborů

Zásadní socialistické proměny ve výchově a v systému výchovně vzdělávacích institucí byly od počátku zároveň provázeny kvalitativní proměnou i nebývalým kvantitativním růstem *české a slovenské pedagogiky*. Pedagogika jako věda o výchově má v našich zemích velkou tradici. Husitský demokratický výchovný ideál, teoreticky vyjádřený v díle Jana Amose Komenského, našel své zákonité pokračování v naší pedagogice obrozenecké i v pedagogice na přelomu 19. a 20. století, charakterizované především dílem Gustava Adolfa Lindnera a Otakara Kádnera. Jejich demokratismus, antiklerikalismus, boj o národní charakter výchovy, úsilí o vysokoškolské vzdělání učitelstva stejně jako podpora vyšších forem dívčího vzdělání zůstanou vždy světlými stránkami v historii naší pedagogické vědy. Ani jejich dílo, ani další práce oficiální české a slovenské pedagogiky nemohly však překročit ekonomicko-politickou a ideologickou determinaci buržoazní společnosti, a tak jen v pedagogických projevech neohrožených bojovníků za socialismus, jakými byli Ladislav Zápotocký, Josef Boleslav Pecka nebo Josef Hybeš, a v projevech nejuvědomělejších učitelů typu Pankráce Krkošky a Josefa Hakena se již rýsoval profil výchovy nového typu — výchovy komunistické.

Teprve osvobození v květnu 1945 a únorové vítězství v roce 1948, které s konečnou platností uvolnilo cestu socialistické výstavbě v Československu, znamenaly pro českou a slovenskou pedagogiku historický předěl, kdy se začíná soustavně rozpracovávat teorie socialistické výchovy, která se stává oficiálním východiskem státní výchovné politiky. V atmosféře pro-

hlubující se politické, hospodářské a kulturní spolupráce se Sovětským svazem narůstá přirozený zájem o *sovětské školství a o sovětskou pedagogiku*. Jednu z prvních odpovědí v tomto směru přináší již v roce 1945 kniha Ondřeje Pavlíka „Vývoj sovietského školstva a pedagogiky“, ve které autor podrobně sleduje dějiny sovětské výchovy a školy od etapy vojenského komunismu přes období NEPu s jeho rozsáhlou pedagogickou experimentací až po období třicátých let, které bylo příznačné návratem ke klasickým výchovným koncepcím, formám a metodám ve službách sovětské společnosti. Čeští a slovenští pedagogičtí odborníci systematicky studují sovětskou pedagogiku, pedagogické delegace navštěvují Sovětský svaz, vědečtí odborníci odcházejí do Sovětského svazu na dlouhodobé studijní pobyty.

Postupně dochází k rozsáhlé *překladové publikaci* sovětských pedagogických prací. V poměrně krátké době se objevují v českém a slovenském znění sovětské dějiny pedagogiky (Medynskij), obecné pedagogiky (Gončarov, Kairov, Ogorodnikov, Smirnov, Šimbirjov), obecné didaktiky (Danilov, Jesipov, Lordkipanidze, Skatkin, Zankov), předškolní pedagogiky (Flerinová, Sorokinová), didaktiky jednotlivých oborů a nesčetné monografie metodické povahy. Teprve po osvobození poznává naše veřejnost v překladu pedagogické ideje Leninovy, Krupské, Kalininovy a Makarenkovy a spolu s nimi se seznamuje i s klasickým odkazem ruské pedagogiky (s díly revolučních demokratů, Ušinského, Tolstého a dalších). Vytvořila se neopakovatelná atmosféra bratrské družby a spolupráce v pedagogických vědách, kdy česká a slovenská pedagogická veřejnost široce studovala sovětské zkušenosti v oboru, který se významně podílel na utváření profilu sovětského občana jako budovatele a obránce sovětské vlasti.

Od počátku padesátých let se objevuje domácí socialisticky *orientovaná pedagogická literatura*. Vycházejí první kolektivní obecné pedagogiky, první dějiny pedagogiky napsané z marxistického hlediska a množí se počet prací věnovaných specifickým pedagogickým otázkám teoretické i metodické povahy; v české a slovenské pedagogice se začínají rozvíjet pedagogické disciplíny, v minulosti často zastoupené jen okrajově nebo nepěstované vůbec. Je mimo možnost této stručné analýzy vyjmenovat všechny pedagogické obory, rozvíjené v uplynulých třech desetiletích, natož pak uvést a zhodnotit nesčetné knižní i časopisecké práce, dosahující namnoze vysoké úrovně. Vedle četných prací obecně pedagogických a didaktických přineslo uplynulé období velkou zeň studií z oblasti jednotlivých výchovných složek, ať již jde o práce z oboru výchovy světonázorové, mravní a estetické, nebo z oboru výchovy pracovní a technické. Byly položeny základy vysokoškolské pedagogice, pedagogice dospělých i pedagogice sociální. Metodiky jednotlivých vyučovacích předmětů učinily první kroky k zvědečtění svého oboru, k tomu, aby se staly skutečnými oborovými pedagogikami a oborovými didaktikami. Také oblast speciální pedagogiky se stala oprávněně předmětem zvýšeného zájmu odpovídajícího jejímu stále narůstajícímu společenskému významu. Rozsáhlá práce byla vykonána na úseku předškolní pedagogiky a pedagogiky obecně vzdělávacích škol, jakož i pedagogiky škol odborných a učňovských.

Zaslouží-li trvalý obdiv socialistický rozvoj Slovenska v oblasti ekonomické a kulturní, není tomu jinak ani v oblasti pedagogické. Slovensko,

kteře za první republiky téměř nezná vlastní pedagogickou teorii, je dnes v oblasti pedagogických věd zemí, která se může svými výsledky hrdě postavit vedle kteréhokoliv socialistického státu; právě v oblasti pedagogických věd, dříve na Slovensku pěstovaných jen sporadicky, můžeme nejlépe vidět, co přináší leninská národnostní politika v socialistické federaci pro rozvoj jednotlivých národů a pro rozvoj jejich kultury. Slovenská pedagogika se stala za uplynulých třicet let významnou a neodmyslitelnou součástí československé socialistické pedagogiky.

Pokusme se alespoň v krajní stručnosti naznačit některé výsledky, kterých bylo v jednotlivých pedagogických oborech za uplynulé období dosaženo. V *dějinách pedagogiky* se vedle již zmíněných kolektivních „Dějin pedagogiky“ za redakce *Josefa Váni*¹⁾ objevily jak v české, tak ve slovenské pedagogice četné monografie věnované historii významných pedagogických jevů a teoretických směrů nebo některé významné postavy národní a světové pedagogiky. Vývoje české školy a pedagogiky si všímají některé práce *Josefa Cacha*²⁾ a *Jaroslava Kopáče*.³⁾ Z četných komeniologických prací, prováděných současně systematickou publikací nových překladů Komenského literárního odkazu, stojí za pozornost studie *Josefa Polišenského* „Jan Amos Komenský“,⁴⁾ která přináší výsledky komeniologických konferencí v jubilejním roce 1970, které proběhly v celém světě u příležitosti třistaletého výročí úmrtí „učitele národů“. Vývojem západní pedagogiky v posledních desetiletích a jejím hodnocením z marxistickoleninských pozic se obírá *František Singule*,⁵⁾ kritický pohled na výchovu, školu a pedagogiku ve Spojených státech amerických a v Japonsku přináší *Miroslav Cipro*.⁶⁾ Bez zajímavosti nejsou ani monografie o některých významných pedagogických myslitelích, provázené ukázkami z jejich díla, které obnovují tradici kritického vydávání děl pedagogických klasiků.⁷⁾

Na starší pokusy o nástin dějin slovenské pedagogiky úspěšně navázaly na prahu sedmdesátých let „Vybrané kapitoly z dějin školstva a pedagogiky na Slovensku“, jejichž autoři jsou přední slovenští historikové pedagogiky *Peter Vajcík*, *Jozef Schubert* a *Jozef Mátej*.⁸⁾ Originální monografií o renesanční městské škole bohatě opřenou o výzkum pramenného materiálu, je Vajcikova studie „Školstvo, studijné a školské poriadky na

¹⁾ Josef V á n ě a kol., *Dějiny pedagogiky*, SPN, Praha 1955, 2. opravené a doplněné vydání 1957.

²⁾ Josef Cach, *Otázky výchovy a vzdělání v počátcích českého dělnického hnutí*, SPN, Praha 1958.

Josef Cach, Karel Dvořák, G. A. Lindner a jeho odkaz dnešku, SPN, Praha 1970.

³⁾ Jaroslav Kopáček, Josef Úlehla a moravské učitelstvo, UJEP, Brno 1967.

⁴⁾ Josef Polišenský, Jan Amos Komenský, 2. vydání, Melantrich, Praha 1972.

⁵⁾ František Singule, *Pedagogické směry 20. století v kapitalistických zemích*, SPN, Praha 1966.

⁶⁾ Miroslav Cipro, *Pohled na americkou školu*, SPN, Praha 1970; *Pohled na japonskou školu*, SPN, Praha 1973.

⁷⁾ Josef Cach, J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz, SPN, Praha 1967. Jiří Kyráček, J. J. Pestalozzi, Z jeho života a díla, SPN, Praha 1968.

⁸⁾ Peter Vajcík, Jozef Schubert, Jozef Mátej, *Vybrané kapitoly z dejín školstva a pedagogiky na Slovensku*, UK, Bratislava 1971.

Slovensku v XVI. století.⁹⁾ Pedagogickou problematiku Slovenska v 19. století přibližují práce *Ludovíta Bakoše*,¹⁰⁾ pohled na slovenskou pedagogiku Za tzv. Slovenského štátu a na antifašistické tradice slovenského učitelstva nám umožňují studie *Jozefa Máteje*.¹¹⁾ Za redakce Jozefa Máteje vyšla také dlouho očekávaná kolektivní práce českých a slovenských historiků pedagogiky o dějinách české a slovenské výchovy.¹²⁾

V oboru *obecné pedagogiky* byla po dlouhá léta základním zdrojem poučení „Pedagogika“, na které za redakce *Otokara Chlupa* se podílel poměrně početný kolektiv českých pedagogických odborníků a která vyšla v několika doplněných a pozměněných vydáních.¹³⁾ Metodologický rozbor pedagogiky jako vědy podal na počátku šedesátých let *Josef Váňa* ve stati „O metodologických problémech v rozvoji pedagogické teorie“,¹⁴⁾ která se stala východiskem rozsáhlé diskuse a dalších metodologických prací. Hlubokou analýzu psychické akcelerace dětí v etapě vědeckotechnické revoluce v podmínkách socialistické společnosti a důsledky z toho plynoucí pro rozvoj školy přináší monografie *Gustáva Pavloviče* „Akcelerácia vývinu a socialistická škola“.¹⁵⁾ Filozofické aspekty komunistické výchovy vystupují do popředí ve studiích *Vladimíra Grulichy*,¹⁶⁾ biologické a psychologické aspekty v práci *Jana Vaňky*.¹⁷⁾ Sociologický pohled na výchovu podal *Karel Galla* v „Úvodu do sociologie výchovy“,¹⁸⁾ kde analyzuje sociální funkce výchovy, její institucionalizaci a profesionalizaci, jakož i sociální aspekty vzdělávání a výchovy v soudobé společnosti. Na tuto práci navazuje dílo *Františka Hájky* „Kapitoly ze sociologie výchovy“.¹⁹⁾ S obecně pedagogickým bádáním těsně souvisí i práce pedagogicko-psychologické, reprezentované především *Josefem Linhartem* a *Tomášem Pardelem*.

V centru pozornosti pedagogické teorie stojí tradičně obor, který je učitelské práci nejbližší — *didaktika*. V oblasti obecné a aplikované didaktiky vzniklo v ČSSR v uplynulých třiceti letech mnoho významných spisů a studií, z nichž můžeme upozornit pouze na některé. Již na prahu padesátých let vyšla „Didaktika“ *Ondřeje Pavlíka*,²⁰⁾ která byla na dlouhou

⁹⁾ Peter Vajcík, Školstvo, študijné a školské poriadky na Slovensku v XVI. storočí, SAV, Bratislava 1955.

¹⁰⁾ Ludovít Bakoš, Ludovít Štúr ako vychovateľ a bojovník za slovenskú školu, SAV, Bratislava 1957; Štúrovci a slovenská škola v 1. polovici 19. storočia, SPN, Bratislava 1960.

¹¹⁾ Jozef Mátej, Školská výchova za tzv. Slovenského štátu, SPN Bratislava 1958; Slovenské učiteľstvo v boji proti fašizmu 1939–1945, SPN, Bratislava 1960.

¹²⁾ Jozef Mátej a kol., Dejiny českej a slovenskej pedagogiky, SPN, Bratislava 1976.

¹³⁾ Otokar Chlup a kol., Pedagogika, SPN, Praha 1963, 1965, 1967.

¹⁴⁾ Jozef Váňa, O metodologických problémech v rozvoji pedagogické teorie, Pedagogika XII/3, 1962, s. 272–315.

¹⁵⁾ Gustáv Pavlovič, Akcelerácia vývinu a socialistická škola, SAV, Bratislava 1975.

¹⁶⁾ Vladimír Grulich, Výchova a spoločnosť, NPL, Praha 1966; Problémy filozofie výchovy, SPN, Praha 1968; Socialistická pedagogika a hodnoty, Svoboda, Praha 1972, Pedagogika a její metodologické problémy, SPN, Praha 1975.

¹⁷⁾ Jan Vaněk, K biologickým a psychologickým zřetelům výchovy, SPN, Praha 1972.

¹⁸⁾ Karel Galla, Úvod do sociologie výchovy, SPN, Praha 1967.

¹⁹⁾ František Hájek, Kapitoly ze sociologie výchovy, SPN, Praha 1975.

²⁰⁾ Ondřej Pavlík, Didaktika, SN, Bratislava 1950.

dobu jedním z mála domácích pokusů o syntetickou teorii vzdělání a vyučování. Autor se v ní snažil spojit tradiční přístupy a zkušenosti s principy socialistické výchovy. Po mnoho let byly hlavním zdrojem poučení překlady ze sovětské literatury, a to jednak překlady obecných pedagogik, v nichž byly široce zahrnuty i partie didaktické, jednak překlady samostatných učebnic didaktiky. Novým pokusem o kolektivní učebnici domácí provenience byla „Didaktika“ vydaná v šedesátých letech za redakce Zdeňka Peška.²¹⁾

V československé didaktice je rozsáhlá produkce monografií na speciální témata z oblasti vzdělání a vyučování. Problém výchovných aspektů vzdělávacího procesu a didaktických principů stojí v centru pozornosti studií Jarmily Skalkové,²²⁾ problematikou základního vzdělání se obírá ve dvou závažných pracích Miroslav Cipro.²³⁾ Ve spise „Diferenciace základního vzdělání“ vychází z problému zefektivnění vzdělávacího procesu a všestranně zkoumá znaky a formy diferenciací. Kniha „Modernizace základního vzdělání“ rozebírá vzdělání ze tří klíčových aspektů — jako nástroj, jako proces a jako systém. Podrobnou analýzu a klasifikaci vyučovacích metod včetně metod diagnostických přináší Lubomír Mojžíšek.²⁴⁾ Základní informace o programování poskytuje práce Dany Tollingerové a kolektivu „Programované učení“,²⁵⁾ ve kterém autoři rozebírají teorii programovaného učení, problematiku konstrukce programů, ověřování jejich účinnosti a zásady jejich revize. Ve slovenské didaktice si zaslouží pozornosti obsáhlé dílo Vladimíra Václavíka,²⁶⁾ Emila Stračára²⁷⁾ a Jána Velikaniče.²⁸⁾ Analýzu osobnosti socialistického učitele, jeho přípravy i sociální funkce přináší Ondřej Baláž ve spise „Učitel a společnost“.²⁹⁾

Ve stále větší míře vycházejí i aplikované didaktiky, které řeší vzdělání a vyučování v jednotlivých vyučovacích předmětech nebo v jejich skupinách. Antonín M. Dostál se ve spise „Vyučování základům společenských věd“ pokusil zobecnit problémy vyučování dějepisu, zeměpisu a občanské výchově. Emil Stračár s kolektivem spolupracovníků si všimá v knize „Moderné vyučovacie metódy v prírodovedeckých predmetoch“ vyučování chemie, biologie, fyziky a matematiky, Čestmír Liškař řeší ve spise „Ciele, obsah a metódy vyučovania cizím jazykům“ obecné problémy cizojazyčného vyučování.³⁰⁾ Žeň metodik jednotlivých vyučovacích předmětů je v sou-

²¹⁾ Zdeněk Pešek a kol., *Didaktika*, SPN, Praha 1964.

²²⁾ Jarmila Skalková, *K základům vyučovacího procesu*, SPN, Praha 1963; *Aktivita žáků ve vyučování*, SPN, Praha 1971.

²³⁾ Miroslav Cipro, *Diferenciace základního vzdělání*, SPN, Praha 1966; *Modernizace základního vzdělání*, SPN, Praha 1968.

²⁴⁾ Lubomír Mojžíšek, *Vyučovací metody*, SPN, Praha 1975.

²⁵⁾ Dana Tollingerová a kol., *Programované učení*, SPN, Praha 1966.

²⁶⁾ Vladimír Václavík, *Učebné metódy*, SPN, Bratislava 1966; *Vyučovacia hodina*, SPN, Bratislava 1958.

²⁷⁾ Emil Stračár, *Proverovanie žiackych vedomostí*, SPN, Bratislava 1967; *Systém a metódy riadenia učebného procesu*, SPN, Bratislava 1967.

²⁸⁾ Ján Velikanič, *Skúšanie, hodnotenie a klasifikácia žiakov*, SPN, Bratislava 1973.

²⁹⁾ Ondřej Baláž, *Učitel a společnost*, SPN, Bratislava 1973.

³⁰⁾ Antonín M. Dostál, *Vyučování základům společenských věd*, SPN, Praha 1961.

časné době již velmi početná, i když ne vždy dosahují tyto práce žádoucí teoretické úrovně.

Oprávněné pozornosti se těší teorie *pracovní a technické výchovy*. Ve dvou rozsáhlých studiích shrnul *Gustáv Pavlovič* dlouhodobé zkušenosti z rozvoje této výchovné složky v Sovětském svazu a podal podrobnou analýzu významu, pojetí, forem i metod pracovní a polytechnické výchovy v socialistické společnosti.³¹ Ve spise „Automatizácia a škola“ přinesl *Ondrej Pavlík*³²) historickosrovnávací rozbor vývoje techniky a školy i analýzu vlivu automatizace na společnost a výchovu; zamýšlí se nad vztahem teorie a praxe ve výchově a podává novou koncepci polytechnické výchovy v našich podmínkách. Komplexní analýzu pracovní a technické výchovy mládeže, a to jak jejich cílů a principů, tak jejich metod a realizačních forem přináší publikace *Ondreje Baláže* s kolektivem „Pracovní výchova na ZDŠ“.³³) Uvedené spisy i četné další knihy a časopisecké studie vytvářejí dnes hodnotné teoretické východisko pro účinnou realizaci této společensky neobvyčejně významné složky moderní výchovy.

V uplynulých letech se postupně rozvíjela teoretická práce v oblasti jednotlivých složek komunistické výchovy, a to zvláště na úseku výchovy světonázorové, mravní a estetické. Základní pohled na problematiku *teorie světonázorové výchovy* přináší *František Frencloucký* ve spise „Otázky výchovy k vědeckému světovému názoru a k vědeckému ateismu ve škole“.³⁴) *Rudolf Pravdík* v díle „Svetonázorová výchova mládeže — jej stav, problémy a aktuálne úlohy“³⁵) zkoumá podstatu marxistického světového názoru v konfrontaci s náboženským a idealistickým výkladem světa, význam a funkci světového názoru ve vývoji osobnosti i celé společnosti, postavení světonázorové výchovy v socialistickém výchovném systému, jakož i stav, problémy a perspektivy této výchovy v naší společnosti.

V morální pedagogice na základy položené v padesátých letech spisem *Miroslava Cipra* „O mravní výchově mládeže“³⁶) navázala v letech šedesátých řada publikací koncepční povahy. Obecné pojetí mravní výchovy v socialistické společnosti rozebírá na základě výzkumu socialistických etických kategorií *Ondrej Pavlík*.³⁷) *Ján Kotoč* s kolektivem spolupracovníků na něj navazuje rozbohem principů, metod, forem a prostředků mravní výchovy a její realizace na jednotlivých školských stupních.³⁸) *Ludovít Bakoš* s kolektivem řeší podrobně otázky mravní výchovy ve

Emil Stračár, a kol., *Moderné vyučovacie metódy v prírodovedeckých predmetoch*, SPN, Bratislava 1964.

Čestmír Liškař, *Cíle, obsah a metody vyučování cizím jazykům*, UJEP, Brno 1974.

³¹ Gustáv Pavlovič, *Polytechnická výchova na školách v SSSR*, SPN, Bratislava 1959; *Základy pracovnej a polytechnickej výchovy*, SPN, Bratislava 1960.

³² Ondrej Pavlík, *Automatizácia a škola*, SPN, Bratislava 1963.

³³ Ondrej Baláž, a kol., *Pracovní výchova na ZDŠ*, SPN, Bratislava 1970.

³⁴ František Frencloucký, *Otázky výchovy k vědeckému světovému názoru a k vědeckému ateismu ve škole*, SPN, Praha 1960.

³⁵ Rudolf Pravdík, *Svetonázorová výchova mládeže — jej stav, problémy a aktuálne úlohy*, SPN, Bratislava 1972.

³⁶ Miroslav Cipro, *O mravní výchově mládeže*, SPN, Praha 1957.

³⁷ Ondrej Pavlík, *Mravná výchova*, SPN, Bratislava 1963.

³⁸ Ján Kotoč a kol., *Mravná výchova*, SPN, Bratislava 1963.

spise „Teória výchovy“³⁹⁾ a to spolu s problémy jiných výchovných složek, zvláště výchovy estetické a tělesné. V šedesátých letech byly tedy také v morální pedagogice položeny solidní teoretické základy, i když počet publikací v této oblasti neodpovídá zdaleka mimořádné funkci, jaká v socialistické společnosti morální výchově přísluší.

Poměrně velmi bohaté jsou teoretické výsledky na poli *estetické pedagogiky*. Podnětná studie *Otokara Chlupa a Antonína Sychry* „O estetické výchově mládeže“⁴⁰⁾ byla impulzem řadě zdařilých pokusů o komplexní pohled na tuto problematiku v podmínkách školní a mimoškolní výchovy mládeže. V poměrně krátkých intervalech se objevují práce *Jaromíra Uždila, Bohumila S. Urbana, Františka Holešovského a Vladimíra Jůvy*.⁴¹⁾ Vedle prací obecného zaměření vyšlo pak mnoho metodických studií z oblasti jednotlivých estetickovýchovných předmětů.

Uvedenými okruhy však zdaleka není vyčerpáno badatelské pole československé pedagogiky v druhé polovině 20. století. Stále větší pozornosti se těší oblast *mimoškolní pedagogiky*. Výchova mimo vyučování, její koncepcce, tradice i metodika stojí v centru teoretického zájmu v pracích *Karla Kasla, Richarda Sedláře i Libora Pechy*.⁴²⁾ Podrobnou a systematickou analýzu celodenního výchovného systému přináší *Rudolf Opata*.⁴³⁾ Podrobně sleduje vývoj této ideje v novodobé předsocialistické pedagogice, zobecňuje dosavadní zkušenosti socialistické pedagogiky s celodenním výchovným systémem (v SSSR, NDR, BLR a ČSSR) a zamýšlí se nad perspektivami mimoškolní výchovy v socialistické společnosti. Základní pohled na oblast *speciální pedagogiky* přináší spis *Miloše Sováka* „Nárys speciální pedagogiky“⁴⁴⁾, v kterém autor podává jak obecnou analýzu speciální výchovy, tak přehled základů psychopedie, etopedie, logopedie, tyflopedie a somatopedie.

Narůstající úloha výchovy dospělých v moderní společnosti a problematika celoživotního permanentního vzdělávání vedly také na československé půdě k rozvoji *pedagogiky dospělých*. Obecnou koncepci výchovy dospělých řeší ve svých četných pracích *František Hyhlík*⁴⁵⁾ a *Pavel Paška*.⁴⁶⁾

³⁹⁾ Ludovít Bakoš a kol., *Teória výchovy*, SPN, Bratislava 1968.

⁴⁰⁾ Otokar Chlup, Antonín Sychra, *O estetické výchově*, SNDK, Praha 1956.

⁴¹⁾ Jaromír Uždil, *Estetická výchova*, SPN, Praha 1960.

Bohumil S. Urban, *Estetická výchova a vysoké školy*, SPN, Praha 1960; Úvod do teorie estetické výchovy, UK, Praha 1970.

František Holešovský, *Ciele estetickéj výchovy a ich konkretizácia*, SPN, Bratislava 1967.

Vladimír Jůva, *Die ästhetische Erziehung der Jugend*, UJEP, Brno, I–1967, II–1969.

⁴²⁾ Karel Kasl, *Otázky kolektivní výchovy mládeže*, SPN, Praha 1965.

Richard Sedlář, *Výchova mimo vyučování, její tradice a principy*, SPN, Praha 1968.

Libor Pecha, Makarenko a současná kolektivní výchova, SPN, Praha 1968.

⁴³⁾ Rudolf Opata, *Celodenní výchovný systém*, SPN, Praha 1973.

⁴⁴⁾ Miloš Sovák, *Nárys speciální pedagogiky*, SPN, Praha 1972.

⁴⁵⁾ František Hyhlík, *Základy pedagogiky dospělých*, SPN, Praha 1969.

⁴⁶⁾ Pavel Paška, *Problémy pedagogiky dospělých*, SPN, Bratislava 1970; *Sústava výchovy a vzdělávání dospělých*, Obzor, Bratislava 1972; *Základy pedagogiky dospělých*, Obzor, Bratislava 1976.

výchovnou problematikou na závodech se obírá *Emil Livečka*,⁴⁷⁾ obecnou koncepci světonázorové a mravní výchovy dospělých řeší *Miloslav Matuš-
ták*.⁴⁸⁾ S pedagogikou dospělých velmi těsně souvisí *vysokoškolská peda-
gogika*, která zkoumá výchovně vzdělávací proces na všech typech vysoko-
kých škol. Průkopnickou úlohu v této oblasti sehrály práce *Karla Gally*⁴⁹⁾
a *Rudolfa Štepanoviče*.⁵⁰⁾

Rozvoj československé pedagogické teorie po roce 1945 je důsledkem vytvoření rozsáhlé celostátní *vědeckovýzkumné základny*, která v sobě zahrnuje pedagogická pracoviště nejrůznějších typů a nejrůznějších pedagogických i badatelských profilů. Po druhé světové válce jsme v Československu svědky nebývalého rozvoje kateder pedagogiky na všech typech vysokých škol, tedy nejen na univerzitách, ale i na vysokých školách technických, zemědělských a vojenských. Významnou úlohu v rozvoji pedagogických věd hraje Pedagogický ústav Jana Amose Komenského při Československé akademii věd v Praze, a to zvláště na úseku komeniologického bádání a při řešení koncepčních problémů socialistické pedagogiky. Rozsáhlý výzkum v oblasti školní pedagogiky organizuje a řídí Ústav experimentální pedagogiky při Slovenské akademii věd v Bratislavě. V Praze a v Bratislavě pracují jako resortní zařízení ministerstva školství výzkumné ústavy pedagogické, které specializací svých pracovníků pokrývají většinu oborových pedagogik a didaktik. V krajských centrech fungují krajské pedagogické ústavy jako metodická zařízení pro různé formy dalšího vzdělávání učitelů i pro aplikovaný pedagogický výzkum. Na jejich práci navazují pedagogická střediska v okresech a ve městech. Významnou úlohu v koordinaci teoretické práce v pedagogických vědách i v rozšiřování pedagogických poznatků do praxe má Československá pedagogická společnost při ČSAV, založená v roce 1964, která ve svých řadách sdružuje několik set českých a slovenských pedagogických teoretiků i předních školských pracovníků.

Rozvoj pedagogiky v Československu v uplynulých třiceti letech a vytvoření rozsáhlé vědeckovýzkumné základny současně provází velký rozvoj *pedagogických časopisů*. Jde jak o časopisy obecného zaměření (*Pedagogika*, *Socialistická škola*, *Osveta*), tak o časopisy věnované jednotlivým školským stupňům (*Předškolná výchova*, *Komenský*, *Vysoká škola*) i jednotlivým vyučovacím předmětům (*Český jazyk a literatura*, *Cizí jazyky ve škole*, *Přírodní vědy*, *Výroba a škola*, *Estetická výchova* ad.).

Perspektivy československé pedagogiky

Vývoj československé školy a pedagogiky v uplynulých třiceti letech však neprobíhal bez obtíží a bez problémů. Narůstající krizová situace

⁴⁷⁾ Emil Livečka, *Podniková výchova a vzdělávání*, Práce, Praha 1969.

⁴⁸⁾ Miroslav Matušták, *Náčrt teórie výchovy dospelých*, SPN, Bratislava 1972.

⁴⁹⁾ Karel Galla, *Úvod do didaktiky vysoké školy*, SPN, Praha 1957; *Vysokoškolská přednáška*, SPN, Praha 1958; *Cvičení a semináře na vysoké škole*, SPN, Praha 1961.

⁵⁰⁾ Rudolf Štepanovič, *Proverovanie vedomostí na vysokej škole*, SPN, Bratislava 1973.

ekonomická, politická a kulturní v šedesátých letech, která se projevila v kritickém roce 1968 otevřeným antisocialismem a antisovětským, se odrazila v oblasti pedagogické teorie i praxe. Základním příznakem bylo podcenění, ne-li přímé znehodnocení dosavadních výsledků na poli pedagogiky a výchovy. Pedagogika a výchova byly stále více odtrhávány od společenské socialistické praxe, od základních úkolů rozvoje socialistické společnosti. Odvrat od sovětské a socialistické pedagogiky byl stále více provázen přeceňováním buržoazních pedagogických teorií, ať již domácí proveniencí z dob první republiky, nebo současné proveniencí západní. Spolu se západními vlivy a v jejich důsledku se projevilo neblaze podcenění společenské funkce výchovy; staronové buržoazní tendence přeceňující dědičnost a živelné vlivy prostředí a chápající výchovu jen jako službu, ne-li posluhování jedinci, to vše se znovu v náznacích a někdy i značně otevřeně začalo projevovat i v naší pedagogické teorii. Ztráta pedagogických perspektiv, pedagogického optimismu — těchto typických rysů komunistické pedagogiky — se musela negativně projevit i v praxi. Při selhání sdělovacích prostředků došlo k rozrušení jednotného socialistického výchovného systému, byly jednostranně přeceňovány diferenciativní prvky ve výchově a naopak její integrační funkce se podceňovala. Také přecenění národních specifíků oslabovalo důraz na obecný socialistický charakter naší výchovy.

Jako v celé naší společnosti, tak i v pedagogice bylo zapotřebí v konsolidačním období odhalovat chybné názory a hledat nesporná východiska socialistické pedagogické teorie i výchovné praxe. Není náhodné, že se v tomto období dostalo do popředí studium pedagogických idejí klasiků marxismu-leninismu a zakladatelských postav socialistické pedagogiky. Znovu byly doceněny významné pedagogické podněty Makarenkovy, Kalininovy, Krupské a dalších sovětských pedagogů, znovu nabyly na aktuálnosti pedagogické ideje Klementa Gottwalda, Zdeňka Nejedlého, Otokara Chlupa a dalších pedagogů-komunistů, kteří položili po osvobození první základy naší socialistické pedagogiky.

Hlubokou kritiku krizového vývoje ČSSR v letech 1968–1969 a komplexní plán dalšího rozvoje ekonomického, politického a kulturního přinesl XIV. sjezd KSČ v květnu 1971. V duchu jeho závěrů projednalo ve dnech 3. a 4. července 1973 plenární zasedání ÚV KSČ otázky socialistické výchovy mladého pokolení a jeho přípravu pro život i pro práci v rozvinuté socialistické společnosti. Na tomto plenárním zasedání ÚV KSČ byl přijat základní dokument, nazvaný „*Vývoj, současný stav a další úkoly československého školství*“, který do hloubky analyzuje dosavadní vývoj našeho školství, jeho principy i další rozvoj v příštím údobí ve shodě s vývojovými tendencemi socialistické společnosti na její cestě ke komunismu. Dokument vyzvedl především těsné sepětí socialistické školy s revolučními proměnami společnosti a s jejím životem hospodářským i kulturním, její základní úlohu v ideové výchově socialistických občanů a její třídní charakter. Zdůraznil, že jednotnost školského systému nelze omezovat jen na školu základní, ale že je zapotřebí v současné etapě usilovat také o koncepci sblížení škol druhého cyklu. „Jestliže období průmyslové revoluce si v minulosti vynutilo všeobecné zavedení základního povinného vzdělání, epocha nastupující vědeckotechnické revoluce v socialistických podmín-

kách vyžaduje postupné všeobecné rozšíření středního vzdělání.“ Tento dokument se stal východiskem projektu ministerstva školství „*Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy*“ (1976), který řeší perspektivy jednotlivých stupňů škol, přináší plán postupných inovací školského systému a připravuje nový školský zákon, odpovídající zvýšeným nárokům na výchovu a vzdělání ve vyspělé socialistické společnosti v etapě vědeckotechnické revoluce.

Hodnotíme-li dnes uplynulé třicetileté období v oblasti pedagogiky, uvědomujeme, kolik náročné práce se vykonalo, a to často za obtížných podmínek a za stálého ideologického zápasu komunistické ideologie s pozůstatky buržoazních doktrín. Byly položeny trvalé základy socialistické pedagogiky v Československu, byla vytvořena dosud nebývalá vědeckovýzkumná základna, pedagogická teorie začala být pěstována v celém souboru disciplín a studium pedagogiky se stalo organickou součástí přípravy pro nejrozmanitější profese. XIV. a XV. sjezd KSČ dal pedagogické vědě jasné a smělé perspektivy, badatelská práce je celostátně koordinována v rámci státního a resortního plánu a v nejbližší budoucnosti nastoupí cestu rozsáhlá mezinárodní koordinace pedagogického výzkumu v rámci celé socialistické soustavy. Bude záležet na pedagogice, nakolik dokáže v krátké době úspěšně vyřešit základní problémy komunistické výchovy ve vyspělé socialistické společnosti a nakolik dokáže přenést své výsledky do výchovné praxe škol, mimoškolních zařízení, hromadných sdělovacích prostředků i do všech společenských organizací.

V nastávajícím údobí se jako zvláště významné rýsují tyto úkoly v dalším rozvoji pedagogických věd:

1. Hluběji zpracovat metodologická východiska socialistické pedagogiky na základě dialektického a historického materialismu a v plné šíři je promítnout do pedagogického výzkumu, do pedagogické teorie i do výchovné praxe. Významným článkem tohoto úkolu bude všestranný rozbor vývoje socialistické pedagogiky spolu s hlubokou kritickou analýzou buržoazní pedagogiky 20. století.

2. Zvýšenou pozornost věnovat obecné pedagogice jako základnímu oboru v systému pedagogických věd, který poskytuje systémovou analýzu klíčových kategorií socialistické pedagogiky, uplatňujících se na všech úsecích výchovné práce s mládeží i s dospělými v socialistické společnosti. Je třeba plně docenit ideologickou, koncepční i koordinační úlohu obecné pedagogiky v rozvoji všech dílčích pedagogických disciplín.

3. Soustavné badatelské úsilí zaměřit na teorii jednotlivých výchovných složek, zvláště na teorii výchovy světonázorové, politické a mravní, a to jak v obecné rovině, tak i v rovině konkrétního metodického rozpracování pro jednotlivé instituce, obory a sociální prostředí.

4. Vedle obecné pedagogiky a obecné didaktiky jako teorie výchovy, vzdělání a vyučování v socialistické společnosti rozpracovat na odpovídající ideové a vědecké úrovni oborové pedagogiky a oborové didaktiky (tzv. metodiky) jako teoretická východiska výchovy a vyučování v jednotlivých oborech na všech stupních škol i v mimoškolních institucích a v hromadných sdělovacích prostředcích. Bez splnění tohoto naléhavého úkolu sebelepší a sebezdůvodněnější závěry obecné pedagogiky a obecné didaktiky nedosáhnou realizace v každodenní výchovné a vzdělávací praxi.

5. Dořešit systém pedagogické přípravy učitelských a vychovatelských kádrů pro všechny stupně škol (včetně škol vysokých) a pro všechna mimoškolní zařízení. Současně dále prohloubit a odpovídajícími počty posluchačů zajistit odborné studium pedagogiky na univerzitách jako předpoklad pro budování celé sítě vědeckých a odborných pracovišť pedagogických a pro adekvátní rozvoj pedagogického výzkumu a pedagogické teorie ve shodě s rostoucími potřebami vyspělé socialistické společnosti.

Pedagogika jako věda vstupuje do dalšího údobí rozvoje naší socialistické republiky s nemalými úkoly. Jasný a reálný plán vytyčený stranickými dokumenty, vytvořená síť vědeckých a odborných pracovišť, dosaďadní úspěšné výsledky i stále se prohlubující celostátní i mezinárodní koordinace výzkumné práce v pedagogických vědách však dávají záruku, že pedagogika svou významnou úlohu čestně splní a že svými výsledky zabezpečí novou ideově angažovanou, efektivní a radostnou výchovu všech občanů naší socialistické společnosti.

РАЗВИТИЕ ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ПЕДАГОГИКИ

Статья приносит доказательства о том, как в прошедший период в ЧССР всесторонне развивалось коммунистическое воспитание, как создалась новая сеть социалистических воспитательных учреждений и как было достигнуто такое небывалое развитие педагогики, ее отдельных дисциплин и ее научно-исследовательской базы. После преодоления экономического и идеологического кризиса в 1968/69 гг. начинается в данное время следующее качественное развитие педагогики в тесном интернациональном сотрудничестве с Советским союзом и остальными социалистическими государствами.

DIE ENTWICKLUNG DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN SOZIALISTISCHEN PÄDAGOGIK

Der Artikel bringt zahlreiche Belege von dem breiten Aufschwung der kommunistischen Erziehung in der Tschechoslowakei während der vergangenen 30 Jahre, von der Bildung eines neuen Netzes sozialistischer Erziehungsinstitutionen aller Stufen und von der außerordentlichen Entfaltung der pädagogischen Wissenschaft, ihrer einzelnen Fächer sowie ihrer Forschungsbasis. Nach der Überwindung der ökonomischen und ideologischen Krisis in den Jahren 1968/69 kommt es in der gegenwärtigen Etappe zu einer weiteren qualitativen Entwicklung der pädagogischen Wissenschaften in enger internationaler Zusammenarbeit mit der UdSSR und den anderen sozialistischen Ländern.

